

Spaanse schilderijen in het Rijksmuseum, afkomstig van schenkingen van Koning Willem I

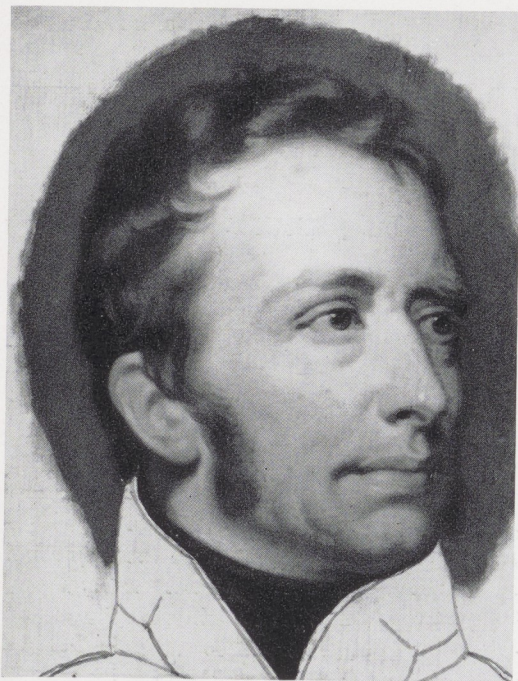
Dit artikel verschijnt posthuum; de zorgvuldige opzet en de persoonlijke stijl ervan zullen bij hen, die Drs. P. van Vliet hebben leren kennen gedurende de tijd dat hij verbonden was aan de afd. schilderkunst met de opdracht de Spaanse schilderijen te bewerken, de herinnering levend houden aan een nauwgezet medewerker en een buitengewoon beminnelijk mens. De Redactie.

De grote verdiensten die Koning Willem I (afb. 1) heeft gehad, niet alleen voor de ontwikkeling van het economische leven in zijn aanvankelijk zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlanden omvattend Rijk, doch ook voor de bevordering van kunsten en wetenschappen, zijn meermalen in het licht gesteld. Zo werd in het ter gelegenheid van het honderdvijftigjarig bestaan van het Rijksmuseum uitgegeven gedenkboek¹ gewaagd van de aankopen, die hij van tijd tot tijd voor het Amsterdamse museum bewerkstelligde. Hetzelfde was trouwens het geval voor wat het tegenwoordige Mauritshuis te 's-Gravenhage betreft². Eén van 's Konings belangrijkste schenkingen aan onze nationale schilderijmusea is wel geweest die van Rembrandt's 'Anatomische les van Prof. Nicolaes Pieterszoon Tulp' aan het Mauritshuis. Dat verder bijvoorbeeld ook de grondslag voor de schitterende collectie Egyptische oudheden te Leiden door de bemoeiingen van deze vorst is gelegd, blijkt onder andere uit hetgeen daarover is geschreven door Dr. W. D. van Wijngaarden³. Een onderzoek naar de herkomst van de in het Rijksmuseum aanwezige Spaanse schilderijen

heeft mij nog eens levendig voor ogen gesteld op hoe waarlijk vorstelijke wijze de Koning – somtijds uit eigen middelen – van zijn belangstelling op dit terrein blijkt heeft gegeven. Het gaat hierbij om vier aankopen.

Eerste aankoop-Snijers, 1818

De eerste aankoop betreft twee schilderijen uit de op 27 april 1818 te Antwerpen gehouden veiling van de collectie van Jean Adrien Snijers, *Conseiller de l'Académie Royale de Peinture et Secrétaire de la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux Arts*, aldaar. Deze collectie was toentertijd blijkbaar zeer bekend. Reeds in een in 1808 door de schilder Willem (?) van Leen ten behoeve van Koning Lodewijk Napoleon samengesteld rapport over kunstwerken, die te Antwerpen voor aankoop voor onze toen nog Koninklijk Museum geheten instelling in aanmerking zouden komen, wordt melding gemaakt van 22 schilderijen, die hij bij deze en andere verzamelaars (Beekmans, Wolschot en Lyssens) had gezien⁴. In de catalogus van de veiling⁵, die ten huize van de heer Snijers aan de Place de Meir plaats vond, heet het:

Afb. 1. C. H. Hodges. Portretstudie van Koning Willem I. Rijksmuseum, Amsterdam.

Tout le monde connaît le fameux tableau du Guide, représentant la Mort d'Abel, et la Vierge avec l'Enfant Jésus, chef-d'oeuvre de Murillo: ces seuls morceaux suffiraient pour placer notre collection au rang des premières qu'on cite, quand même elle n'offrirait pas une riche suite de premiers ouvrages, des Volterra, des Luini, des Dominiquin, des Paul Véronèse, des Carravage, des Rubens, des Van Dyck, des Rembrandt etc. Welnu, de beide hier als glanspunten der verzameling geprezen doeken, dus zowel de Guido Reni⁶ als de Murillo (nr. 126 van de veilingcatalogus), zijn door Koning Willem I aangekocht door bemiddeling van de burgemeester van Antwerpen. Dat ambt werd toen bekleed door niemand minder dan de bekende Ridder Florent van Ertborn, zelf een befaamd collectionneur, wiens legaat van meesters der 15de

en 16de eeuw nog steeds de trots en de glorie van het Antwerpse Koninklijk Museum van Schone Kunsten uitmaakt. In de in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage aanwezige rekening-courant van het Koninklijk Huis *mit der dem geh. Regierungsrath Hofmann anvertrauten Casse vom 1sten bis 31. May 1818* komt onder IV. Cap. *An Hofhaltungsausgaben* op 13 mei de volgende post ad f 20 160,02 voor:

An Jean Adrien Snijers zu Antwerpen für zwey Gemälde, das eine den Tod Abels von Guido und das andere die Jungfrau Maria in einer Glorie von Murillo vorstellend, zusammen durch eine Anweisung an die Ordre des Bürgermeisters Florent van Ertborn daselbst, welcher den Ankauf besorgt hat. Deze aanwijzing aan de *Receveur Général de Brabant Méridional à Bruxelles*, gedateerd *La Haye, le 13 mai 1818* en getekend *Hofmann, Conseiller privé de Régence* aan de order van *Monsieur le Chevalier Florent van Ertborn, Bourguemaître de la Ville d'Anvers*, die het stuk heeft geëndosseerd à *l'ordre de Monsieur Jean Adrien Snijers*, is als betalingsstuk bij het rekening-courantafschrift gevoegd⁷. De 'Madonna met Kind' van Murillo (Sevilla 1618-1682), waarvan hier sprake is, werd door Koning Willem I geplaatst in het tegenwoordige Maurits-huis te 's-Gravenhage, waarvan het Rijksmuseum het in 1948 in langdurig bruikleen heeft ontvangen (afb. 2; cat. Rijksmuseum, 1960, nr. 1688-A-1). Het doek heet afkomstig te zijn uit een klooster te Yperen en het zou dus kunnen zijn, dat het vandaar in handen van de heer Snijers is gekomen. Nu is er op 12 september en volgende dagen van het jaar 1785 in Brussel een verkoping geweest van 270 schilderijen uit de *couvents supprimés de Belgique* en het ligt derhalve voor de hand dat ik mij heb afgevraagd, of het stuk daar wellicht onder de hamer is gekomen. Helaas bevindt zich van de desbetreffende catalogus⁸ geen exemplaar in Nederland. Het Koninklijk Museum van Schone Kunsten te Antwerpen, dat in het bezit van een exemplaar is, deelde ons desgevraagd mede dat daarin geen werk van Murillo voorkomt. Ik acht het echter geenszins uitgesloten, dat het er onder een andere naam in staat.

Afb. 2. B. E. Murillo. Madonna met kind. Rijksmuseum, Amsterdam.

Tweede aankoop-Snijers, 1822

De heer Snijers blijkt later in financiële moeilijkheden te zijn geraakt. Immers op 30 juni 1821 richtte hij een rekest aan de Koning, waarin hij, te verstaan gevende teleurgesteld te zijn omdat hij niet was herbenoemd in een positie bij de Domeinen, mededeelde grote geldelijke verliezen te hebben geleden, zodat hij, mede gezien de stilstand in de kunsthandel – op welk terrein hij dus blijkbaar ook zelf werkzaam was – besloten had zijn zaken te beëindigen. Daarvoor had hij evenwel geld nodig ter voldoening van zijn schuldeisers, reden waarom hij Zijne Majesteit verzocht nog enige schilderijen van hem te willen overnemen. In februari van het volgend jaar bracht hij dit verzoek in herinnering aan Mr. D. J. van Ewijck, Administrateur en Hoofd van de 5de Afdeling van het Ministerie van het publieke Onderwijs, de nationale Nijverheid en de Koloniën (wonderlijke combinatie!), die bij afwezigheid van het Departementshoofd meermalen als diens vervanger placht op te treden. De Minister A. R. Falck, adviseerde de Vorst daarop, voor een bedrag van f 10 000 drie schilderijen van Snijers aan te kopen, die als volgt werden omschreven:

Van Dijck, 'Christus aan het kruis', Van Dijck, 'Maria met spelende engelen' en Guercino, 'Hercules tussen de wellust en de deugd'. Hierbij zij opgemerkt, dat de beide als Van Dijck aangeduide werken reeds eerder waren bezichtigd door de Amsterdamse kunsthandelaar Jeronimo de Vries, die ze in een op 18 augustus 1821 in zijn kwaliteit van fungerend directeur van het Rijksmuseum aan de Minister gerichte brief als zeer goed had gekenschetst. Falck stelde nu voor deze twee doeken naar het Rijksmuseum te zenden, omdat zich daar nog geen werk van Van Dijck bevond, en de Guercino in het Mauritshuis te plaatsen. Willem I hechtte aan een en ander zijn goedkeuring bij Koninklijk Besluit nr. 39 van 18 april 1822⁹. Deze transactie en de hieronder nog te bespreken schilderijenaankopen zijn overigens klaarblijkelijk niet uit 's Konings privé middelen bekostigd. De als Van Dijck gekochte 'Maria met

spelende engelen' nu is later door Dr. Bredius toegeschreven aan de Spaanse kunstenaar José Antolínez (Madrid 1635–1675) – een toeschrijving die niet unaniem wordt aanvaard, terwijl men het doek wel algemeen voor Spaans houdt – en komt thans onder deze naam en met de omschrijving *De verheerlijking van de Heilige Maagd* sub nr. 367 voor in de catalogus 1956 van het Rijksmuseum (afb. 3. Het stuk is momenteel niet tentoongesteld)¹⁰.

Van Dijck's 'Christus aan het Kruis' werd in april 1961 overgedragen aan de Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen¹¹.

Het aan Guercino toegeschreven werk, dat aan het Mauritshuis is geschonken, komt in de catalogi dier instelling van 1874, 1895 en 1935 voorzover wij hebben kunnen nagaan noch onder deze, noch onder een andere naam voor.

Aankoop-Bourke, 1823

De volgende aankoop had plaats in 1823 en betrof zeventien schilderijen van Gravin Bourke te Parijs¹². Daaruit stammen de volgende Spaanse, thans in het Rijksmuseum aanwezige werken: a. 'De boetvaardige Magdalena' (afb. 4; cat. Rijksmuseum, nr. 688–B–1) door Mateo Cerezo de Jonge (Burgos ca. 1626–1666 Madrid).

b. Een 'Landschap' uit de Spaanse school (afb. 5; cat. Rijksmuseum, nr. 2218–B–2, niet tentoongesteld) door de Koning gekocht als Velázquez (Sevilla 1599–1660 Madrid), doch later toegeschreven aan Ignacio de Iriarte (Guipúzcoa (Baskische provincie) 1621–1685 Sevilla).

c. 'De verkondiging aan Maria' door Murillo (afb. 6; cat. Rijksmuseum, nr. 1688).

De bedoelde zeventien schilderijen zijn blijkens de in het Koninklijk Huisarchief aanwezige copie van een brief d.d. Parijs, 21 mei 1823, van de Nederlandse gezant aldaar, luitenant-generaal Robert baron Fagel¹³, gericht aan baron van Nagell van Ampsen, minister van buitenlandse zaken, door Fagel voor de Koning gekocht voor een totaalbedrag van frs. 100 000. Naar de gezant daarbij opmerkt, was over deze transactie ook reeds in 1822 onderhandeld. Hij had daarbij

Afb. 3. J. Antolínez. De verheerlijking van de H. Maagd. Rijksmuseum, Amsterdam.

overigens gebruik gemaakt van een tussenpersoon, de schilder Laneuville, die daarvoor blijkens een kwitantie d.d. 25 juni 1823 een commissie van frs. 4 000 heeft getoucheerd. In het Koninklijk Huisarchief berust voorts een kwitantie, eveneens gedateerd Parijs, 25 juni 1823, waarin de Comtesse Bourke verklaart vorengenoemde frs. 100 000 van baron Fagel ontvangen te hebben. De zeventien schilderijen zijn hierin gespecificeerd volgens de namen der kunstenaars; op één uitzondering na (de z.g. Velázquez, vermeld als *Paysage*) worden de voorgestelde onderwerpen echter niet genoemd. Zulks is wel het geval in een bij een z.g. *Verbaal* d.d. 18 september 1823 van minister Falck gevoegde *Catalogue des Tableaux de Mr. le Comte de Bourg (sic) et leur description historique d'après la note de Mr. de Bourg*, welke als bijlage achter dit artikel is afgedrukt. Alle kunstwerken worden daarin uitvoerig beschreven. Bij vergelijking met de specificatie op de door gravin Bourke getekende kwitantie blijkt één verschil: de daarop voorkomende naam 'Jean van Achen' (Jan van Aken) ontbreekt in de *Catalogue*. Wel vermeldt deze die van 'Lucas de Leyde' (Lucas van Leyden). Blijkbaar betreft het hier een andere toeschrijving van hetzelfde schilderij.

Op deze plaats interesseren ons alleen de drie Spaanse schilderijen, die zich thans in het Rijksmuseum bevinden. Het zijn de nummers 7, 11 en 12 van de catalogus-Bourke, resp. Murillo's 'Verkondiging aan Maria', Mateo Cerezo's 'Boetvaardige Magdalena' en Velázquez' 'Landschap', welk schilderij thans niet meer als een werkstuk van deze meester wordt beschouwd.

In het genoemde *Verbaal* d.d. 18 september 1823 van minister Falck is de tekst opgenomen van een door hem op 23 september aan de Koning gericht schrijven, waarbij hij ingevolge de wens van Zijne Majesteit een voorstel doet ten aanzien van de bestemming der aangekochte schilderijen, *zulks met uitzondering van No. 17 aan H.M. de Koningin ten geschenke gegeven*. Dit betreft dus de 'H. Familie' van Murillo¹⁴. Falck meende, dat in de eerste plaats in aanmerking diende te komen het Koninklijk Kabinet (Mauritshuis) te 's-Graven-

hage, waar de voornaamste stukken der niet-Nederlandse meesters waren onder te brengen met uitzondering van de nos. 2, 7 en 13, die met de meeste overige stukken in het Koninklijk Museum (Rijksmuseum) te Amsterdam waren te plaatsen, zulks omdat van Garofalo, Murillo en Bronzino reeds werken te 's-Gravenhage aanwezig waren. Voorts merkte de minister op, dat het *niet oneigenaardig* zou zijn dat de Koning ook de zuidelijke Akademie van Beeldende Kunsten zou bedenken, welks Raad van Bestuur was belast met het toezicht op het museum te Antwerpen, dat trouwens ook grotere lokalen bezat dan de musea te 's-Gravenhage en Amsterdam, en derhalve beter geschikt was voor grote schilderijen. Resumerende stelde hij voor te bestemmen voor het Mauritshuis de nos. 1, 6, 8, 11, 12, 14 en 16, voor het Rijksmuseum de nos. 2, 3, 7, 9, 10, 13 en 15 en voor het museum te Antwerpen (thans Koninklijk Museum van Schone Kunsten) de nos. 4 en 5. Bij missive d.d. Laken, 26 september hechtte de vorst zijn goedkeuring aan dit plan, weshalve de minister met een brief, gedateerd Brussel 27 september 1823 aan de *Heeren Directeuren van 's Rijks Museum te Amsterdam* mededeling van deze schenking deed. De schilderijen in kwestie, waarvan een uit de catalogus-Bourke overgenomen specificatie was bijgevoegd, zouden spoedig uit Brussel worden verzonden¹⁵. In gelijke zin werd aan het Mauritshuis geschreven¹⁶. Werd de hiervoren sub *c* genoemde 'Verkondiging aan Maria' van Murillo (nr. 7 van de catalogus-Bourke) dus rechtstreeks aan het Rijksmuseum geschonken, de nos. *a* en *b* (resp. 11 en 12 van die catalogus), te weten 'De boetvaardige Magdalena' van Cerezo en het 'Landschap' uit de Spaanse school, welke in het Mauritshuis werden geplaatst, zijn door ons Museum in 1948 van deze instelling in langdurig bruikleen ontvangen. Voor hetgeen omtrent de tegenwoordige verblijfplaats van de schilderijen uit de collectie-Bourke bekend is, verwijzen wij naar de bijlage achter dit artikel.

Het is misschien niet oninteressant te vermelden, dat de overmaking naar Parijs van de koopsom der zeventien schilderijen tot het voor die tijd

Afb. 4. M. Cerezo. De boetvaardige Magdalena, 1661. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 5. Spaanse School. Landschap. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 6. B. E. Murillo. De Verkondiging. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 7. B. Thorwaldsen. Portret van Graaf Edmund Bourke.

zeer grote bedrag van 100 000 (goud-) francs heel wat moeten in de aarde heeft gehad. Zou men er heden ten dage mede kunnen volstaan zulks op te dragen aan een bank, waarvan men dan binnen enkele dagen de afrekening tegemoet zou kunnen zien, in die tijd was dat lang zo eenvoudig niet. Blijkens de desbetreffende, in het Koninklijk Huisarchief aanwezige stukken werd het na enig beraad het beste geoordeeld hier te lande wissels op Parijs te kopen, waartoe men twee wisselmakelaars in de arm nam, één te Brussel en één te Antwerpen. Deze gaven aan de eerder genoemde geheime regeringsraad Hofmann te kennen dat het, gezien de grote vraag naar papier op Parijs, zaak zou zijn zonder haast te werk te gaan teneinde *de cours niet na de hoogte te jagen*. De totale som is dan ook geleidelijk in verscheidene wissels tot verschillende bedragen geremitteerd.

Aankoop-De Rainer, 1821

Tenslotte herbergt het Rijksmuseum nog een tweetal Spaanse portretten indertijd door Koning Willem I aangekocht als werk van Velázquez, doch thans op naam staande van diens leerling en schoonzoon Juan Bautista Martínez del Mazo (gest. Madrid 1667). Het eerste daarvan stelt zonder enige twijfel voor prins Balthasar Carlos (1629–1646), zoon van Koning Philips IV van Spanje en diens eerste gemalin Isabella van Bourbon (afb. 8; cat. Rijksmuseum, nr. 1534-D-2). Wij zien de jonggestorven prins hier ten voeten uit naar links gewend, op tien- à elfjarige leeftijd in een rijk bewerkt harnas, omhangen met de orde van het Gulden Vlies en een commandostaf in de rechterhand. In de Engelse koninklijke verzamelingen bevindt zich een andere versie van dit portret. Beide worden algemeen beschouwd als copieën van een verloren gegaan origineel van Velázquez. Het andere portret, een jongenskopje (afb. 9; cat. Rijksmuseum, nr. 1534-D-1), zou dat van dezelfde vorstenzoon op twee- à driejarige leeftijd zijn, doch daaromtrent bestaat minder zekerheid. Beide stukken zijn afkomstig uit de collectie van Chevalier Vincent de Rainer, waarin zij voor eigenhandig werk van Velázquez doorgingen. De Rainer, volgens zijn opgave geboren 30 december 1757 (waar, is niet bekend), was gezant van Napels, d.w.z. van het Koninkrijk der beide Siciliën, aan het Nederlandse Hof geweest. Verdere biografische bijzonderheden over hem heb ik nergens kunnen vinden.

Blijkens in het Algemeen Rijksarchief berustende stukken zou hij door zijn regering onbillijk zijn behandeld (waaromtrent overigens geen nadere bijzonderheden worden vermeld), weshalve Koning Willem I genegen zou zijn hem een bewijs van bijzondere welwillendheid te verlenen. De Rainer had namelijk bij schrijven d.d. Brussel, 7 juni 1821, zijn verzameling van negentig merendeels Italiaanse schilderijen, waaronder vijftien nummers, die hij als eerste meesters aanpreeft (in het bijzonder een 'H. Familie' van Domenichino), en 22 tekeningen in portefeuille te koop aangeboden. Hij vroeg daarvoor f 70 000, zijnde (naar

Afb. 8. J. B. M. del Mazo. De infant Balthasar Carlos. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 9. J. B. M. del Mazo. De infant Balthasar Carlos? Rijksmuseum, Amsterdam.

hij opmerkte) twee-derde van de prijs, die de Keurvorst van Saksen voor slechts één enkel beroemd schilderij van Raphael had betaald, n.l. 20 000 gouden dukaten¹⁷. Opdat het gevraagde bedrag geen te grote uitgave ineens zou vorderen, was De Rainer bereid genoegen te nemen met een lijfrente, als hoedanig hij zich had gedacht een jaarlijkse uitkering van f 7 000, daarbij uitgaande van het feit dat hij 64 jaar was en dat Engelse verzekeringsmaatschappijen aan personen boven de zestigjarige leeftijd als lijfrente jaarlijks tien procent van het gestorte kapitaal plachten uit te betalen. Voorts zou hij wensen, dat de verzameling intact zou blijven en dus niet zou worden versnipperd. Wanneer de Koning zich met een en ander mocht kunnen verenigen, zou hij een antieke vaas bij de collectie cadeau doen.

In een voor de Koning bestemde uiteenzetting d.d. 25 augustus 1821 wijst Falck op het belang deze verzameling te verwerven voor ons land,

waar de Italiaanse school zo slecht vertegenwoordigd is. Intussen meent hij, dat zou kunnen worden volstaan met de aanbidding van een jaarrente van f 6 000. Ofschoon De Rainer voornemens was de rest van zijn leven in Nederland te slijten, zou hij toch niet zoals andere pensioen- en rentetrekkingen verplicht willen worden om die gelden hier te lande te verteren. De minister stelt voor aan deze wens te voldoen, mits De Rainer zijnerzijds zou afzien van de eis dat de verzameling onverdeeld zou blijven, opdat men daarmee zou kunnen handelen als het beste zou voorkomen. *Over het geheel, ik wil het niet ontveinzen, vervolgt Falck, had ik liever gezien dat de Heer de Rainer door zijn Hof met meer billijkheid behandeld ware geweest en dat zijn schilderijen, hetzij bij zijn verplaatsing naar elders, hetzij bij zijn overlijden hier te lande, in openbare veiling gebracht waren.* Immers, men had dan een keuze uit de stukken kunnen doen. Nu het echter eenmaal zo is gelopen, ware de collectie in haar geheel aan te kopen. Zij zou dan in oktober uit Brussel naar 's-Gravenhage kunnen worden vervoerd ter plaatsing in het Mauritshuis.

Bij Koninklijk Besluit nr. 108 van 27 augustus werd in deze zin beslist. Voorts bevat het dossier een notitie van Falck d.d. 27 september 1821, blijkens welke De Rainer met een en ander accoord is gegaan, alsmede een gezegeld exemplaar van het desbetreffende, op 1 oktober 1821 te Brussel door Falck en De Rainer getekende contract. Daarmede was deze transactie, die blijkens de stukken uit 's Rijks schatkist zou worden gefinancierd, dus definitief beklonken.

Bij het Algemeen Rijksarchief berusten tenslotte nog de navolgende, hierop betrekking hebbende bescheiden:

a. Een brief d.d. 18 oktober 1821 van J. Steen-gracht van Oostkapelle, Directeur van het Mauritshuis, aan de minister, volgens welke voor de collectie een geschikte plaats in die instelling werd ingeruimd en inmiddels reeds bericht van afzending uit Brussel van de met de verpakking belaste kunst koper Thijs was ontvangen.

b. Een voorstel van Falck aan de Koning d.d. 's-Gravenhage 30 november 1821 om, daar aan

De Rainer toch wel enig uitzicht was gegeven, dat zijn schilderijen bijeen zouden worden gehouden, de inmiddels provisioneel in het Mauritshuis gedeponeerde verzameling daar te laten en in de catalogus dier instelling te doen opnemen. Aldus werd besloten.

c. Een *Catalogue de la Collection de tableaux du Chevalier de Rainer*, waarin de beide Spaanse schilderijen in kwestie als volgt zijn omschreven: No. 56. *Portrait de Charles Balthazar (sic), fils de Philippe IV roi d'Espagne, dans son plus jeune âge. Tête au dessus du naturel, sur toile. Par Diego Velasques.*

No. 57. *Portrait du même Prince à l'âge de 11 ans. Figure entière de grandeur naturelle, debout, en cuirasse, l'écharpe en bandelière, le bâton de commandement à la main. Sur toile, par Diego Velasques.*

N.B. *L'histoire rapporte, que Philippe IV, ayant été longtems sans succession, créa son premier fils Charles Balthazar, quoique né malatif (sic), son Corégent à l'âge de 3 ans. Il est peint d'après nature No. 56. – A l'âge de 11 ans le Roi son Père lui conféra la toison d'or et Velasques l'a représenté dans le No. 57 décoré de cet ordre, et en costume de Maréchal, en prenant toutefois la liberté de mettre, pour contraste, la chaise d'enfant à côté de lui*¹⁸.

Het portret van de prins in wapenrusting is door het Mauritshuis in 1948 in langdurig bruikleen aan het Rijksmuseum afgestaan. Het jongenskopje is met het overgrote deel (zestig stuks) der schilderijen en alle 22 tekeningen uit de collectie in een op 4 augustus 1828 te Amsterdam gehouden veiling gebracht, waar het Rijksmuseum het voor de somma van f 31 heeft gekocht¹⁹. Aldus hebben deze beide portretten, na eerst in de verzameling De Rainer en vervolgens gedurende zeven jaar in het Mauritshuis bijeen te zijn geweest, elkander merkwaardigerwijze na een scheiding van honderd-twintig jaren in het Rijksmuseum weergevonden. Met een variant op het bekende woord van Terentianus Maurus²⁰ zou men geneigd zijn uit te roepen: *Habent sua fata picturae!*

De Koning heeft zoals gezegd nog wel meer schilderijen aan onze musea geschonken, in het bijzonder ook uit de Hollandse school. Deze vallen echter buiten het bestek van dit artikel,

waarin ik mij heb bepaald tot hetgeen mij bij mijn onderzoek naar de herkomst van de Spaanse schilderijen in het Rijksmuseum van de activiteiten van Willem I op dit gebied is gebleken. Dit is echter reeds voldoende om een indruk te geven van de grote en daadwerkelijke belangstelling des Konings voor de beeldende kunst.

Ik wil dit artikel niet besluiten zonder een woord van dank aan de heren Mr. Ribberink en De Graaff van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage en aan de heer Ubels van het Koninklijk Huisarchief, aldaar, die mij de bij die instellingen aanwezige, op mijn onderwerp betrekking hebbende bescheiden met de meeste bereidwilligheid hebben verschaft. Ook aan de dames en heren van de staf der Afdeling Schilderijen van het Rijksmuseum en die van het Rijksprentenkabinet ben ik grote dank verschuldigd voor menige nuttige wenk en inlichting.

Noten

¹ Het Rijksmuseum 1808–1958, Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het honderdvijftigjarig bestaan, 's-Gravenhage 1958, p. 40.

² *Catalogue raisonné, Mauritshuis, 's-Gravenhage 1935*, p. XXI.

³ W. D. van Wijngaarden, *Meesterwerken der Egyptische Kunst te Leiden, Leiden 1938*, pp. 9–11. Zie ook: *De Nederlandsche Musea*, 3de druk, 1956, p. 231.

⁴ E. W. Moes en Eduard van Biema, *De Nationale Kunst-Gallery en het Koninklijk Museum, Amsterdam 1909*, pp. 117–119.

⁵ F. Lugt, *Répertoire des catalogues de ventes publiques intéressant l'art ou la curiosité*, vol. I, La Haye 1938, nr. 9367.

⁶ Dit schilderij, dat men voor een origineel van de Italiaanse kunstenaar Guido Reni hield, valt buiten het bestek van dit artikel. De toeschrijving aan Reni heeft overigens geen stand gehouden. In de catalogus van het Mauritshuis, 1935, p. 448, nr. 341 – in welk museum dit stuk door de Koning werd geplaatst – is het gerubriceerd als 'Italiaanse school'. In 1935 was het stuk uitgeleend aan het Provinciehuis te Middelburg, waar het in 1940 ten gevolge van de oorlogshandelingen is verbrand.

⁷ Het doet wat vreemd aan, dat geen dezer bescheiden betreffende een transactie van de Vorst in het toen tot zijn Rijk behorende en Vlaamse Antwerpen in het Nederlands is gesteld, doch in het Frans en zelfs in het Duits! Had de 'Geh. Regierungs-rath' Hofmann wellicht zijn sporen verdiend bij het het beheer der Duitse goederen der Oranjes?

⁸ F. Lugt, o.c., nr. 3938.

⁹ Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage: Onderwijs, exh. 23 februari 1822, nr. 345, exh. 16 april 1822, nr. 678; Staatssecretarie exh. 18 april 1822, nr. 39.

¹⁰ Een tweede exemplaar, vermoedelijk zelfs het origineel bevindt zich in de Národní Galerie te Praag.

¹¹ In de catalogus van het Rijksmuseum van 1825 wordt voor het eerst als werk 'in de manier van den Ridder Anthony van Dijck' vermeld: '87. Het Kind Jezus, gehouden wordende door de Maagd Maria, kroont haar met een krans van roozen, aan beide zijden ziet men Seraphijnen zingen, en op een Muziek-Instrument gezangen aanheffen. Zijnde dit stuk van een goed coloriet en breed behandeld. — 88. Christus, aan het Kruis stervend verbeeld, aan deszelfs voet bevindt zich de heilige Franciscus. Goed van teekening en licht en bruin'.

Aangezien met nr. 87 onmiskenbaar de door de Koning in 1821 van Snijers als Van Dijck aangekochte en thans aan José Antolínez toegeschreven 'Maria met spelende engelen' wordt bedoeld, ligt de veronderstelling voor de hand dat nr. 88 identiek is met de bij diezelfde gelegenheid als Van Dijck verworven 'Christus aan het kruis'.

In de catalogus van 1825 komt echter ook (evenals in de oudere uitgaven van 1809 t/m 1821) sub nr. 455 onder 'Onbekende Meesters' voor: 'Een Altaarstuk gevonden aan boord van het Spaansch Admiraalschip van de Zilvervloot genomen door den Luitenant Admiraal Pieter Piersz. Hein'. Een nadere beschrijving ontbreekt. Merkwaardigerwijze nu vindt men in de catalogus van 1903 sub nr. 863: 'Anthonie van Dijck, Christus aan het Kruis met de H. Franciscus in aanbidding aan de voet van het hout. (Navolging of copie). D. 175,5 × 123,5, fig. h. 67. Volgens de overlevering een op de Spaansche Zilvervloot buitgemaakt Altaarstuk, 9 september 1628. Nationaal Museum, 's-Gravenhage, 1808'.

Blijkbaar is de beschrijving van het in 1821 van Snijers gekochte doek hier dus gecombineerd met de herkomst van een reeds in 1809 in het museum aanwezig, met de Zilvervloot veroverd 'altaarstuk.' Het is voorts opmerkelijk, dat op de bij Moes en Van Biema, o.c., p. 101, nr. 134; p. 107, nr. 163; p. 122, nr. 142, afgedrukte inventarisstaten uit 1808 van het Koninklijk Museum geen zodanig altaarstuk voorkomt, doch wel — tot driemaal toe — een 'Crucifix genomen door Piet Hein bij de verovering van de Zilveren Vloot'. Zou men nu wellicht een (waarschijnlijk metalen) crucifix later als 'altaarstuk' hebben aangeduid en zou er aldus verwarring kunnen zijn ontstaan?

¹² De op 12 augustus 1821 overleden echtgenoot van gravin Bourke, aan wie de collectie heeft toebehoord, was graaf Edmund Bourke (afb. 7) een vooraanstaand Deens diplomaat. Hij was geboren op 2 november 1761 te Sainte-Croix (één der Antillen) en huwde in 1798 met Maria Assunta Leonida Butini (Siena 1764—1845 Parijs). Hij behoorde tot een Ierse familie van oeroude adel, welke stamboom tot in de twaalfde eeuw teruggaat. Het thans protestantse geslacht Bourke, welks leden vele vooraanstaande functies in de Engelse Staatskerk hebben bekleed, bestaat overigens nog steeds. Volgens de 'Peerage' van 1956 was het hoofd daarvan toen de 9th Earl of Mayo, Ulrich Henry Bourke, Viscount Mayo en Baron of Naas (county Kildare, Ierland). De tak echter, waaruit graaf Edmund was gesproten en die katholiek is gebleven, is tijdens de geloofsvervolgingen in Ierland uitgeweken en heeft zich tenslotte in Denemarken gevestigd. De bekende Deense minister graaf A. P. Bernstorff, getroffen door de begaafdheden van de brillante jongeman, opende hem een carrière in de Deense diplomatieke dienst. Hij begon zijn loopbaan

in 1789 als zaakgelastigde te Warschau, waar hij het vertrouwen en de vriendschap wist te winnen van de Poolse koning, wiens rijk echter in 1793 voor de tweede maal werd verdeeld (tussen Rusland en Pruisen). Daarna was hij achtereenvolgens gezant te Napels (1793—1797), toenmaals de hoofdstad van het koninkrijk der beide Siciliën, te Stockholm (1798—1801) en te Madrid (1802—1811), waar hij in 1809 ook werd geaccrediteerd bij Joseph Napoleon. Dit langdurig verblijf in Spanje verklaart het feit, dat zijn verzameling voor bijna een kwart gedeelte uit Spaanse schilderijen bestond. Nadat hij om gezondheidsredenen ontslag had genomen, vestigde hij zich te Parijs, waar hij zich als gefortuneerd man van de wereld en minnaar van kunsten en wetenschappen in zijn element gevoelde.

Na de val van Napoleon deed de Deense regering evenwel weder een beroep op de als uiterst tactvol en bekwaam diplomaat bekend staande Bourke om zich te belasten met de vredesonderhandelingen. Immers, daar Denemarken zich na het bombardement van Kopenhagen door de Engelsen in 1807 bij Frankrijk had aangesloten stond het land thans tegenover een machtige coalitie van vijanden. In 1814 tekende hij achtereenvolgens de vredesverdragen met Groot-Brittannië, Zweden, Rusland en Spanje. Ofschoon Noorwegen (behalve IJsland en de Färoër-eilanden) aan Zweden en Helgoland aan Engeland moest worden afgestaan, waartegenover Denemarken het hertogdom Lauenburg verkreeg, was men zeer tevreden over de wijze, waarop Bourke zich van zijn taak had gekweten.

Tot beloning werd hij achtereenvolgens benoemd tot gezant te Londen en te Parijs, welke laatste post hij steeds had begeerd. Hij heeft er echter nog geen jaar van genoten. Zijn gezondheid toch ging steeds meer achteruit en op 12 augustus 1821 overleed hij te Vichy, in welke badplaats hij genezing had hopen te vinden. Hij is begraven op het kerkhof Père Lachaise te Parijs.

Graaf Bourke stond, behalve om zijn uitzonderlijke diplomatieke gaven, bekend om zijn uitgebreide talenkennis. In 1823 publiceerde zijn weduwe te Parijs een door hem nagelaten manuscript onder de titel 'Notice sur les ruines les plus remarquables des environs de Naples'.

Er bestaat een marmeren buste van hem door Thorwaldsen, terwijl men een portretje en profiel aantreft in 'Dansk biografisk Haandleksikon' redigeret af Svend Dahl og P. Engelstoft, Kjøbenhavn og Kristiania, 1920, vol. I, p. 201.

Bronnen, behalve het reeds genoemde handlexicon: Dansk biografisk Leksikon, grundlaget af C. F. Bricka, redigeret af Povl Engelstoft under Medvirking af Svend Dahl, Kjøbenhavn 1934, III, pp. 523—525; Biographie Universelle ancienne et moderne, Supplément, Tome 59e, Paris 1835, pp. 130—131; Burke's genealogical and heraldic history of the Peerage, Baronetage and Knightage, 101st ed., London 1956, pp. 1475 e.v. (onder: Mayo).

¹³ Broeder van de bekende Mr. Hendrik baron Fagel en dezelfde aan wie Willem I in 1815 opdracht gaf om de teruggave der door de Fransen weggevoerde kunstschaten te vorderen (Cat. Mauritshuis, 1935, p. XVI).

De familie Fagel heeft zelf ook een belangrijke schilderijencollectie bezeten, gedurende een periode van een eeuw bijeengebracht, die echter reeds in 1801 als 'the Cabinet of the Greffiers Fagel' in Londen was verkocht (F. Lugt, o.c., nr. 6269).

¹⁴ Dit was derhalve de gemalin van Koning Willem I, Frederica Louisa Wilhelmina van Pruisen (1774-1837), waarmede de koning in 1791 gehuwd was. Wat de haar ten geschenke gegeven 'Heilige Familie' van Murillo betreft, volgens de catalogus-Bourke afkomstig van de kardinaal Bourbon, valt op te merken, dat de daarvan gegeven beschrijving wonderwel past op een werk van deze meester, dat zich sedert 1772 in de Hermitage te Leningrad bevindt (catalogus, 1958, deel I, nr. 337, afb. 150), waarvan het dus mogelijk een herhaling of een copie was. Vermoedelijk is het van Bourke afkomstige stuk identiek met het in de catalogus der op 12 augustus 1850 in 's-Gravenhage gehouden veiling van schilderijen nagelaten door Koning Willem II sub nr. 118 vermelde, als volgt omschreven doek: 'Murillo. Sainte Famille. St. Joseph est debout tenant l'enfant Jésus dans les bras; à gauche la Vierge qui les regarde. Sa figure est empreinte du caractère de dignité et d'amour maternel, qu'on attribue généralement à la mère de notre Seigneur. Cette belle toile mérite aussi bien l'attention par rapport au correct du dessin que sous celui du brillant de son coloris'. De opgegeven maten (H. 211, L. 164) kloppen nauwkeurig met die van Bourke (H. 78 p°. $\frac{1}{2}$, L. 61 p°. $\frac{1}{2}$). Het Rijksmuseum bezit een portefeuille met omtrekgravures van de in veiling gebrachte werken, waarin het nr. 118 evenwel ontbreekt. Charles B. Curtis, die dit schilderij in zijn 'Velazquez and Murillo. A descriptive and historical catalogue of the works . . . etc.' (London and New York, 1883) op pag. 177 sub nr. 146p noemt, zegt dat het in deze veiling niet verkocht is, doch ten onrechte. Immers, volgens het 'Souvenir de la Galerie de feu Sa Majesté Guillaume II, vendue à La Haye le 12 août 1850, avec annotation authentique des prix et des acquéreurs' is het voor f 4.450 verkocht aan de makelaar C. F. Roos te Amsterdam. Omtrent de huidige verblijfplaats van het werk heb ik niets kunnen vinden.

¹⁵ Archief van het Rijksmuseum.

¹⁶ Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage: Onderwijs, exh. 18 september 1823, nr. 1755 en 27 september 1823, nr. 1840; Staatssecretarie, exh. 23 september 1823, nr. 23.

¹⁷ De 'Sixtijnse Madonna' in de Gemäldegalerie te Dresden, waarvoor inclusief alle kosten 20 000 zecchini is betaald (Das Dresdener Galeriebuch; Vierhundert Jahre Dresdener Gemäldegalerie, Dresden, 5. Auflage, Dresden 1963, pp. 30-31). De zecchino was oorspronkelijk een Venetiaanse gouden munt, die later, voornamelijk in het Nabije Oosten, is verdrongen door de Hollandse dukaat.

¹⁸ Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage: Onderwijs, exh. 25 augustus 1821, nr. 1421 b; 27 september 1821, nr. 1621; 30 november 1821, nr. 1995.

¹⁹ Zie hiervoor de catalogus van het Mauritshuis van 1874, pp. IX-XI, met een volledige specificatie der verkochte stukken, waaronder ons jongenskopje voorkomt als 'No. 53. Velásquez. Portrait de Charles-Balthazar. Buste.', alsook de catalogus 1935, p. XXI. In laatstgenoemd jaar waren er nog slechts veertien schilderijen uit de collectie De Rainer in het Mauritshuis tentoongesteld. De rest was verkocht of uitgeleend. Hierbij wordt nog opgemerkt: 'Etant donné la qualité médiocre des tableaux gardés, il est à supposer que ceux qu'on a vendus n'étaient guère supérieurs aux autres et que les grands noms que portaient la plupart d'entre eux n'étaient qu'usurpés'.

De veilingcatalogus is vermeld bij Lugt, o.c. nr. 11819. Toevalligerwijze komt daarin ook voor de in de aanhef van dit artikel genoemde 'Anatomische les van Prof. Nicolaes Pieterszoon Tulp', toebehorende aan het Chirurgijns Weduwenfonds te Amsterdam, welk doek evenwel niet is geveild, doch door de Koning voor het Mauritshuis is aangekocht (Zie cat. Mauritshuis 1935, p. XXI).

²⁰ Terentianus Maurus, 'De litteris, syllabis, metris', 258: 'Habent sua fata libelli'.

Bijlage

[*s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, Binnenl. Z., afd. Onderwijs: inv. nr. 2812 (18/9 1823, nr. 1755)*].

CATALOGUE DES TABLEAUX de feu Monsieur le Comte de Bourk, Ambassadeur de Sa Majesté le Roi de Dannemark; à la Cour de France.

Catalogue des tableaux de Mr Le Comte de Bourg et leur Description historique, d'après la note de Mr de Bourg.

Savoir

1. PARMESAN – La circoncision, tableau capital de cet excellent maître, et l'un des plus précieux qui se trouvoient à l'Escurial; il a été 200 ans caché sous verre et est parfaitement conservé: le P^{re} Siguenza en a fait la Description. – haut 16 p^o 3^l, L. 12 p^o, bois
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. Cat. Mauritshuis, 1935, p. 456, nr. 324, als copie naar Parmigianino.
2. GAROFOLO – Le sujet de l'adoration des Mages, avec beaucoup de figures. La Vierge est assise devant un portique au travers duquel on voit la campagne où on découvre une habitation sur une montagne très élevée. Ce tableau provient de la collection du prince de la Paix, auquel le Roi Charles IV en avoit fait présent. – Larg. 28 p^o 7^l, haut. 21 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Cat. Rijksmuseum, 1934, nr. 948. Het schilderij is afkomstig uit de collectie van Manuel Godoy, Príncipe de la Paz (1767–1851), de bekende gunsteling van Louise Maria van Parma, gemalin van Koning Karel IV van Spanje, welke laatste het aan Godoy zou hebben geschonken, evenals nr. 8 van deze catalogus.
3. VAN DICK – Une S^{te} famille avec la Magdeleine, St Joseph présente des jasmins à la Vierge, qui tient sur ses genoux l'enfant Jesus qui caresse Ste Magdeleine. La fraîcheur, la vérité du coloris le fini et la vigueur de cette production, en font un morceau du plus grand mérite. Il provient de la maison d'Alcanizas, pour laquelle Van Dick a beaucoup travaillé. Ce tableau a été peint lorsqu'il étoit en Italie, et la figure de la Vierge, est le portrait de sa maîtresse. – haut. 39 p^o 3^l, Larg. 28 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Cat. Rijksmuseum, 1934, nr. 864, als School van Anthonie van Dyck.
4. D. TENIERS – Le Siège de Valenciennes; grand tableau et fort extraordinaire de cet habile peintre. Valenciennes étoit assiégé en 1653 par les Maréchaux de Turennes et de la Ferté; Don Juan d'Autriche, fils naturel de Philippe IV Roi d'Espagne, marcha au secours des assiégés, accompagné du grand Condé. Turennes qui étoit sur la rive droite de l'Escaut, avertit La Ferté qu'il seroit bientôt attaqué et probablement avec succès, parce que sa position étoit très mauvaise, il lui conseilla de passer la rivière et de joindre leurs forces ensemble. La Ferté n'écouta pas cet avis, il fut attaqué et défait, et Turennes réussit à faire sa retraite au milieu des plus grandes difficultés.
Le centre du tableau rep^{te} le plan de Valenciennes et la position des armées. Dans la partie supérieure est la vue de la ville et au dessus une gloire d'anges qui environnent la Vierge et l'enfant Jesus à leurs pieds, on voit St Nicolas patron de ville les deux côtés et le sommet du tableau, forment un arc de triomphe couvert de trophées. Dans le centre de la partie inférieure du tableau, on voit le buste de Philippe IV, soutenu par Hercule et Minerve qui foule à ses pieds la Discorde et aux pieds d'Hercule, on voit le lion espagnol qui a un coq sous ses griffes.

De chaques cotés de Minerve et d'Hercule, sont plusieurs portraits, parmi lesquels on distingue Don Juan d'Autriche et le grand Condé.

L'idée singulière de cette composition, les portraits et l'intérêt historique qu'on y attache joints à l'exécution parfaite dans tous les details, rendent cette peinture une des plus extraordinaires et des plus admirables de ce grand peintre. – h. 65 p^o, L. 76 p^o.

Opm.: In 1823 toegewezen aan het museum te Antwerpen. Cat. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, 1958, nr. 344.

5. TITIEN – Ce tableau rep^{te} le Pape Alexandre VI présentant l'Evêque de Paphos, (de la famille vénitienne Pesaro) à St Pierre. Pesaro évêque de Paphos, avoit été nommé général des galères du Pape, pour combattre les turcs, conjointement avec la flotte vénitienne. Le Pape est debout, Pesaro est à genoux et St Pierre assis. Pesaro tient d'une main l'étendard de l'église, dessus lequel on voit les armes de Borgia et en plusieurs endroits l'écusson de la famille Pesaro. Le tableau porte cette inscription: *Ritratto d'uno di casa Pesaro, che fu fatto Générale di Sta Chiesa. Titiano f^t.*

Le dessin original, a été donné à Mr Le Comte de Bourg par Canova. – L. 5 pieds 7 p^o, H. 4 p^{ds} 7 p^o.

Opm.: In 1823 toegewezen aan het museum te Antwerpen. Cat. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, 1958, nr. 357.

6. FRA BARTOLOMEO – Une S^{te} famille; ce tableau provient du couvent de Ste Thérèse de Madrid; c'est un des plus beaux ouvrages de ce grand peintre. L'enfant Jesus est couché sur le gazon, entre la Vierge et St Joseph; St Jean est sur le coté en adoration. On voit dans le fond, un fort joli paysage; toute la pureté du dessin de l'école florentine, la vigueur du coloris, font de cette peinture harmonieuse, dont la forme est ronde, un grand ornement pour une galerie de Souverains. – H. 41 p^o. L. 41 p^o. bois.

Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. In de catalogus van het Mauritshuis van 1874 wordt op pp. 294–295 sub nr. 264 een 'Sainte Famille' van Fra Bartolommeo genoemd, waarvan als herkomst wordt opgegeven: Ce tableau, acquis par le Roi Guillaume I, a fait partie de la Collection de Rainer ou de la Collection Reghellini. Nous avons conservé l'ancienne attribution, quoiqu'elle nous paraisse extrêmement douteuse. De juiste herkomst was toen dus blijkbaar al niet meer bekend. Het materiaal wordt omschreven als Toile marouflée de forme circulaire. Diamètre 1.13. In de catalogus van 1895, p. 14, nr. 306, is de omschrijving gelijk aan die in de uitgave van 1874, behalve dat hier omtrent de herkomst wordt gezegd: D'origine inconnue. Acquis avant 1827, peut-être de la collection-Dubourg (Paris, 1823). Het wil inderdaad waarschijnlijk voorkomen, dat dit het stuk uit de verzameling Bourke is. De beschrijving van het onderwerp toch komt in grote trekken overeen met die in deze oude catalogus van het Maurits-huis. Daarenboven was de vorm óók rond en de diameter 41 pouces (Franse duimen van 2,7 cm.), hetgeen eveneens klopt. Echter wordt het materiaal door Bourke opgegeven als Bois. Wanneer men nu de uitgave 1935 van de catalogus van het Mauritshuis opslaat, dan vindt men daar op p. 433 sub nr. 306 vermeld een 'Sainte Famille' als copie naar Fra Bartolommeo, op paneel, eveneens rond met een diameter van 1,13 m. In de catalogi van 1874, 1895 en 1935 zal men dus één en hetzelfde stuk op het oog hebben gehad, n.l. dat uit de collectie Bourke, waarvan men de ware herkomst niet meer kende.

De verwarring wordt overigens nog vergroot, doordat in de uitgave 1935 voor de herkomst wordt verwezen naar Moes en Van Biema, De Nationale Konst-Gallery, p. 211, waar in de Systematisch gerangschikte lijst van de schilderijen in de verschillende inventarissen vermeld voorkomt: Heilige Familie, door Barotius: Cat. Waldorp, 1801, No. 97 – Roos, 1891 [moet zijn 1801], No. 109 – 1805 gerestaureerd – Inv. 1808, No. 204 [moet zijn 203] – Vermoedelijk thans in het Mauritshuis (Cat. 1895, p. 14). In al deze inventarissen wordt het stuk afwisselend omschreven als 'Heilige Familie', 'Geestelijke ordonnantie' of 'Enige heiligen', terwijl als de schilder Barotius of Barocius wordt opgegeven. Het hier door Moes en Van Biema bedoelde

schilderij was dus reeds in 1801 in de verzameling te 's-Gravenhage aanwezig, terwijl de 'Fra Bartolommeo' van Bourke eerst in 1823 werd verworven. Ik vraag mij derhalve af, of hier wellicht twee schilderijen met elkander verward zijn, d.w.z. of het door Moes en Van Biema bedoelde stuk niet een geheel ander werk is geweest en of met de door hen genoemde 'Barotius' of 'Barocius' niet Federico Barocci is gemeend.

Vermelding verdient tenslotte nog de mededeling in de catalogus 1935 van het Mauritshuis, dat het origineel van deze copie naar Fra Bartolommeo zich volgens Max J. Friedländer toen bevond in de collectie van graaf Bernardini te Saltocchio bij Lucca. Dit origineel, geschilderd in 1509, is volgens hem echter waarschijnlijk van de hand van Albertinelli, die naar een tekening van Fra Bartolommeo heeft gewerkt.

Het aan het Mauritshuis toebehorende stuk is in 1927 in bruikleen gegeven aan de Nederlandse Legatie te Berlijn, waar het in 1943 als gevolg van de oorlogshandelingen is verbrand.

7. MURILLO – Ce tableau rep^{te} l'annonciation. La Vierge et l'Ange sont d'un coloris qui n'appartient qu'à ce maître, les groupes d'Ange qui entourent le St Esprit, sont d'une légèreté et d'une vérité admirables; tout le tableau est de la plus parfaite harmonie et de la plus grande transparence. – H. 36 p^o, L. 37 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Cat. Rijksmuseum, 1960, nr. 1688, met onjuiste vermelding van de herkomst.
8. CARLO MARATTI – Une S^{te} famille; la Vierge assise, tient sur ses genoux l'enfant Jesus; à coté d'elle est St Joseph et vis-à-vis Ste Anne qui amuse l'enfant avec un petit oiseau. Ce tableau avoit été donné par le Roi Charles IV au prince de la Paix et a été vendu avec plusieurs autres appartenans à ce dernier. C'est un des plus beaux tableaux de cet habile peintre et est d'un fini, d'une pureté et d'un coloris qu'on ne voit pas souvent dans les productions de cet auteur. – H. 36 p^o, L. 26 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. Cat. Mauritshuis, 1935, pp. 19–20, nr. 309, toegeschreven aan Pietro da Cortona. In 1948 in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum, cat. 1960, nr. 498–K–1. De herkomst van het stuk is gelijk aan die van nr. 2.
- 9 et 10. G. POUSSIN ET NICOLAS – Deux paysages, dont l'un est riche de composition et d'un grand effet et l'autre est un beau paysage qui a appartenu au Chevalier Hamilton. – H. 26 p^o $\frac{1}{2}$, L. 36 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Cat. Rijksmuseum, 1960, nrs. 824–825, beide toegeschreven aan Gaspard Dughet.
11. (MATTEO CERESO) né à Burgos 1635, mort à Madrid 1685. – Une Magdeleine de grandeur naturelle, presque $\frac{3}{4}$, prie devant un crucifix; la partie supérieure de son corps est nue; elle couvre une partie de son sein avec sa belle chevelure et sa main gauche. L'artiste a pris sa femme pour modèle, pour peindre ce beau tableau, qui est admirable par son expression, par la fraîcheur de sa carnation et la légèreté de sa chevelure; il est signé par l'auteur.
Le paysage est si beau, que plusieurs peintres l'ont pris pour être de Vandick. – H. 38 p^o, L. 31 p^o.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. Cat. Mauritshuis, 1935, p. 47, nr. 300. In 1948 in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum, cat. 1960, nr. 688–B–1.
12. VELASQUES, né à Seville en 1599, mort à Madrid en 1660. – Un très beau paysage avec un chasseur; d'autres figures et animaux, tableau capital et bien conservé. Les paysages de ce grand maître, sont fort rares et très estimés. – H. 38 p^o $\frac{1}{2}$, L. 30 p^o $\frac{1}{2}$.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. Cat. Mauritshuis, 1935, p. 322, nr. 299, als 'Ecole espagnole'. In 1948 in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum, cat. 1960, nr. 2218–B–2, als Spaanse School, omstreeks 1660–1670.

13. BRONZINO – Portrait d'un personnage qui touche du Piano; sa tête est digne du Titien et tous les détails sont d'une grande vérité. – H. 31 p° ½, L. 21 p° ½, Bois.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Cat. Rijksmuseum, 1960, nr. 2740-P-1, toegeschreven aan Paolo Zacchia il Vecchio.
14. LUCAS DE LEYDE – Une adoration des Mages, dont deux paroissent être des portraits. Ce tableau est bien conservé, pour le siècle où il a été peint. – H. 26 p°, L. 26 p°, Bois.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. In de Notitie der schilderijen van het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage van 1823 komt op p. 40 voor: No. 316 – Lucas van Leiden, 'Aanbidding der Wijzen'. In de latere catalogi van dit museum wordt het schilderij niet meer vermeld, ook niet – voor zover ik heb kunnen nagaan – onder een andere naam.
15. TENIERS – Vue d'un grand paysage, d'un site agreste et montagneux; ce tableau est d'un transparent admirable et sa couleur très argentée. Sur le devant du tableau, on remarque un groupe de villageois et sur un plan plus éloigné, deux figures sur une colline.
 Ce tableau faisoit partie de la collection de Mr De Vivez. – H. 49 p°, L. 64 p° ½.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Museum te Amsterdam. Te oordelen naar de beschrijvingen in de verschillende catalogi van het Rijksmuseum is dit schilderij daarin nimmer opgenomen. De tegenwoordige verblijfplaats heb ik niet kunnen vaststellen.
16. JULES ROMAIN – Le sujet de l'adoration des bergers; ce tableau peint sur bois est d'un grand fini: il provient de la collection de Don Diégo Godoy. – H. 14 p° 10^l, Larg. 18 p° 7^l, bois.
Opm.: In 1823 toegewezen aan het Koninklijk Kabinet te 's-Gravenhage. Cat. Mauritshuis, 1935, p. 448, nr. 351, als 'Ecole italienne'.
17. MURILLO – Un tableau capital de ce maître, dont les figures sont de grandeur naturelle, rep^t une Ste famille. St Joseph tient dans ses bras l'enfant Jesus, qui est dans l'attitude de vouloir aller vers sa mère, qui lui tend les bras. La Vierge est assise et paroît être occupée à coudre; dans un coin du tableau il y a un chat qui dort sur une chaise; ce tableau est signé du maître et vient de la gallerie du Cardinal Bourbon. – H. 78 p° ½, L. 61 p° ½.
Opm.: Dit schilderij werd ten geschenke gegeven aan de gemalin van Koning Willem I, Frederica Louisa Wilhelmina van Pruisen. De huidige verblijfplaats ervan is ons niet bekend. Zie voor uitvoeriger gegevens: noot 14.